

Bogusław Luchter

Katedra Gospodarki Regionalnej

Jednostki katastralne jako podstawa badań struktury użytkowania ziem w mieście Krakowie

1. Wprowadzenie

W badaniach użytkowania ziemi w miastach istotną rolę odgrywają wchodzące w ich skład różne jednostki przestrzenne umożliwiające prowadzenie analizy porównawczej oraz stosowanie różnego rodzaju metod statystyczno-kartograficznych. Wprowadzone po II wojnie światowej dzielnice administracyjne (w Krakowie po 1951 r.), dla których sporządzono wiele zestawień statystycznych, były pod względem liczebności niewystarczające (np. w Krakowie najpierw było ich 6, a następnie – 4), a ponadto zmienne w czasie (podział na sześć dzielnic przetrwał 19 lat, a na cztery – 18), co utrudniało porównywalność, względnie wymagało żmudnych przeliczeń, które przynosiły znikome efekty, gdyż przy tak niewielkiej liczbie tych jednostek, trudno było oczekiwać uogólnień (w tym statystycznych) prowadzących do konstruktywnych wniosków. Same zaś dzielnice administracyjne stanowiły mieszaninę często niespójnych ze sobą jednostek terytorialnych, co dodatkowo utrudniało logiczną interpretację. Mimo likwidacji tych dzielnic w 1991 r. w Krakowie i wprowadzenia podziału miasta na 18 dzielnic samorządowych – zachowano dla celów statystyki geodezyjnej (ewidencji gruntów) jednostki ewidencyjne odpowiadające swoim zasięgiem i nazwą 4 dawnym (tj. funkcjonującym w latach 1973–1991) dzielnicom administracyjnym. Wydłużyło to wprawdzie zasięg porównywalności do czasów współczesnych, ale nie wpłynęło istotnie na poprawę stopnia szczegółowości analizy procesu przemian struktury przestrzennej, w tym badań użytkowania ziemi w mieście.

W badaniach takich można uwzględnić podział bardziej szczegółowy, na mniejsze jednostki przestrzenne, do jakich zaliczyć można obręby geodezyjne czy działki ewidencyjne. Obręby geodezyjne wchodzi w skład podstawowych jednostek ewidencyjnych, którymi są w wypadku Krakowa były dzielnice administracyjne. Najmniejszymi jednostkami przestrzennymi, z których składają się wspomniane obręby, są działki geodezyjne (ewidencyjne). Obręby geodezyjne obejmują najczęściej obszary o zbliżonej strukturze użytkowania. Są zatem zmienne w czasie, nie mają nazw, lecz numery porządkowe. W Krakowie, z racji dynamicznego po II wojnie światowej rozwoju miasta, a także z powodu modyfikacji ewidencji gruntów, kilkakrotnie zmieniano podział na obręby geodezyjne. Obecnie wyróżnia się 252 tego typu jednostki. Obręby geodezyjne dzielą się na działki ewidencyjne, stanowiące podstawę gospodarki gruntami. W myśl Rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków działkę ewidencyjną stanowi „ciągły obszar gruntu, położony w granicach jednego obrębu, jednorodny pod względem prawnym, wydzielony z otoczenia za pomocą linii granicznych”¹. Niewątpliwie działki geodezyjne mogą stanowić podstawę szczegółowych badań w zakresie gospodarki gruntami. W Krakowie tego typu jednostek jest około 154,4 tys.

2. Jednostki katastralne w strukturze przestrzennej Krakowa

Podstawowymi i najmniejszymi jednostkami przestrzennymi na terenie Krakowa, spójnymi pod względem genetycznym, są jednostki katastralne. Nazwa pochodzi od Katastru galicyjskiego, tj. wykazu oraz spisu obiektów i gruntów w celach podatkowych, założonego w I połowie XIX w. na terenie byłego zaboru austriackiego, tj. Galicji, do którego należał w całości Kraków w dzisiejszych granicach administracyjnych. Wówczas to najmniejsze jednostki ewidencyjne (ówczesne wsie i miasta) nazwano gminami katastralnymi. Dla nich założono ewidencję gruntów i budynków. W II połowie XIX w. wprowadzono podział administracyjny Krakowa na dzielnice katastralne, czyli na jednostki odpowiadające pod względem powierzchni ówczesnym gminom katastralnym. Z biegiem czasu kolejnymi dzielnicami katastralnymi stały się przyłączone do Krakowa sąsiednie gminy katastralne (wsie i miasto Podgórze).

Pojęcie „jednostka katastralna” po raz pierwszy wprowadził do literatury geograficznej K. Bromek w pracy poświęconej użytkowaniu ziemi w Krakowie i jego

¹ Por. Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z 29 marca 2001 r., w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. nr 37, poz. 454, s. 2779.

strefie podmiejskiej około 1960 r.² Zastosował je dla jednostek przestrzennych odpowiadających byłym dzielnicom katastralnym, na jakie składał się Kraków przed 1960 r., oraz okolicznym wsiom, z których część przyłączono później do miasta (1973 r., 1986 r.). W 1954 r. zlikwidowano po prawie 90. latach podział miasta na dzielnice katastralne, wprowadzając sześć, znacznie większych dzielnic administracyjnych.

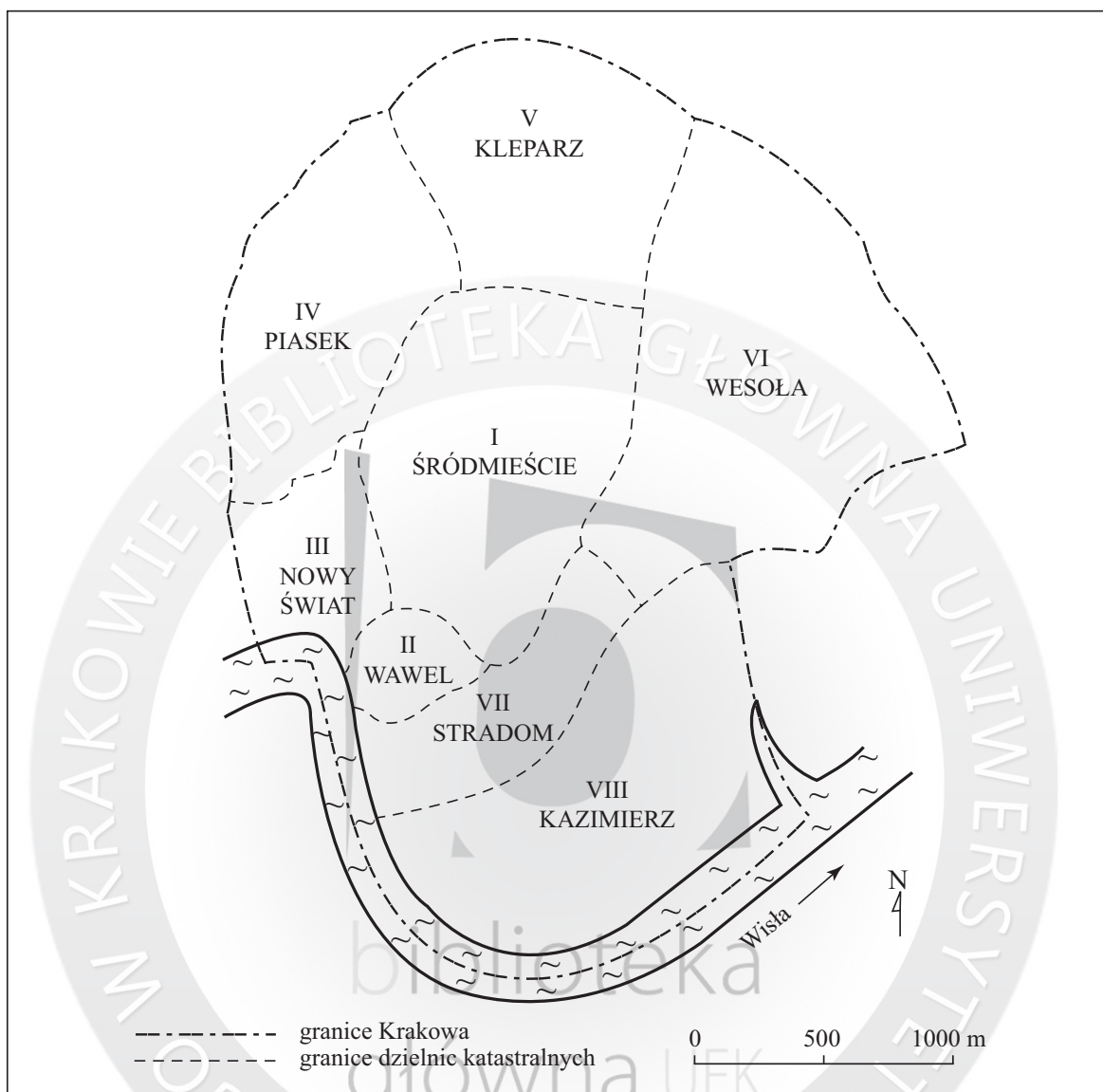
Jednostki katastralne są niepodzielne na mniejsze jednostki geograficzno-ekonomiczne, dzielą się zaś na jednostki techniczne, jak: niwy, łąny, pola, ogrody, zagrody, działki. Pod względem powierzchni zbliżone są do obrębów ewidencyjnych (geodezyjnych). Pierwsze obręby geodezyjne, utożsamiane były z jednostkami katastralnymi, zwłaszcza wówczas gdy mapy ewidencyjne stanowiły uaktualnienie dawnych map katastralnych, tj. wykonanych przeważnie w skali przyjętej jeszcze w dobie opracowania Katastru galicyjskiego, a więc w skali 1 : 2880. Z chwilą zmiany skali map ewidencyjnych (na 1 : 1000) utworzono nowe obręby. Kształt jednostek katastralnych zachowano z racji historycznego ich znaczenia. Ich granice tylko w niewielkim stopniu uległy modyfikacji w stosunku do wyznaczonych w trakcie opracowania Katastru galicyjskiego. Dotyczy to głównie tych jednostek, które zostały przyłączone do Krakowa. Jednostki katastralne o charakterze wiejskim, znajdujące się nadal poza terytorium miasta Krakowa, są tożsame pod względem powierzchni (w świetle cytowanego już Rozporządzenia), ze współczesnymi obrębami ewidencyjnymi, a ich granice „powinny być zgodne z granicami wsi i sołectw”³.

Obecnie wśród 90 jednostek katastralnych miasta Krakowa 64 stanowią były dzielnice katastralne, tworzące w przeszłości samodzielne najczęściej jednostki osadnicze (wsie, przedmieścia, miasta), a 26 – miejscowości przyłączone po zniesieniu podziału na dzielnice katastralne. Podział Krakowa na dzielnice katastralne wprowadzono w 1867 r., wyznaczając 8 pierwszych dzielnic, ponumerowanych rzymskimi cyframi. Tak więc I dzielnicą było Śródmieście stanowiące wraz z Wawelem (II dzielnica katastralna) najstarszą część Krakowa. Kolejnymi dzielnicami były przedmieścia: Nowy Świat (III), Piasek (IV), Wesoła (VI), oraz samodzielne do końca XVIII w. miasta: Kleparz (V) – miasto od 1366 r. i Kazimierz (VIII) – miasto od 1335 r. Z obszaru między „starym Krakowem” a Kazimierzem utworzono VII dzielnicę – Stradom (por. rys. 1).

Dalszymi dzielnicami katastralnymi stały się wieś i miasto Podgórze, przyłączone w latach: 1909–1915, 1941 r. i 1951 r. W latach 1909–1915 r. przyłączono 13 wsi i miasto Podgórze (przyłączone na krótko do Krakowa w latach

² Por. K. Bromek, *Użytkowanie ziemi w Krakowie i przyległych częściach powiatu krakowskiego około 1960 r.*, Zeszyty Naukowe UJ, nr 128, „Prace Geograficzne”, Kraków 1966, z. 14, Prace Instytutu Geografii UJ, nr 36, s. 9.

³ Rozporządzenie Rady Ministrów..., par. 7, pkt. 3, s. 2779.

Rys. 1. Pierwsze (I–VIII) dzielnice katastralne miasta Krakowa (miasto w granicach administracyjnych z lat 1867–1910)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Bieniarzówna, J. Małecki, *Kraków w latach 1796–1918* [w:] *Dzieje Krakowa*, red. J. Bieniarzówna, J. Małecki, Wydawnictwo Literackie, Kraków; t. 3, 1979, s. 230.

1810–1815 – rys. 2). W 1941 r. następnymi dzielnicami stało się 30 wsi lub ich części (np. zachodnia część Bieżanowa – rys. 2). W 1951 r. wskutek włączenia terenów powstającej Nowej Huty – utworzono na krótko kolejnych 12 dzielnic katastralnych (wcześniejszych wsi), na obszarze których z biegiem czasu wzniesiono kombinat metalurgiczny Huty im. Lenina (HiL – obecnie ArcelorMittal SA Oddział w Krakowie) oraz dużą dzielnicę mieszkaniową (rys. 2). Miejscowości te krótko posiadały status dzielnicy, gdyż niebawem podzielono Kraków

na dzielnice administracyjne, na co niewątpliwie wpływ miała budowa Nowej Huty. Następne miejscowości przyłączano już do nowo utworzonych dzielnic administracyjnych. Z uwagi jednak na to, że położone one były na terenach dawnego zaboru austriackiego i granice ich zostały wyznaczone jeszcze w trakcie opracowywania Katastru Galicyjskiego w połowie XIX w., uznano je także za jednostki katastralne.

W 1973 r. przyłączono do Krakowa 24 wsie (w tym wschodni fragment Bieżanowa, oraz 6 skrawków wsi, których podstawowe części położone są w dalszym ciągu na terenie ziemskiego powiatu krakowskiego – tj. Batowic, Dziekanowic, Libertowa, Lusiny, Węgrzc i Zbydniowic – rys. 2), którym nie przypisano już numeracji rzymskiej, gdyż zostały włączone do nowo powstałych (w 1973 r.) dzielnic administracyjnych: Nowej Huty (skrawki Batowic, Dziekanowic i Węgrzc)⁴ oraz Podgórze (reszta Bieżanowa i skrawki Libertowa, Lusiny i Zbydniowic)⁵. W 1986 r. po raz ostatni w XX w. włączono do Krakowa kolejne wsie: dwie w całości – do Nowej Huty (Węgrzynowice i Wróżeńice)⁶ oraz kolejny, ale nie ostatni fragment Zbydniowic – do ówczesnej dzielnicy administracyjnej Podgórze.

Wśród tych 90 jednostek katastralnych 3 stanowiły w przeszłości odrębne miasta (nie licząc Śródmieścia i Wawelu – tworzących historyczne jądro miasta), a pozostałe 85 – były to dawne wsie lub ich części, względnie historyczne przedmieścia, przyłączane sukcesywnie do Krakowa w latach 1792–1986⁷. Jako dwie jednostki katastralne potraktowano Jugowice, dawną wieś składającą się z 2 odizolowanych od siebie części, natomiast za jedną uznano Bieżanów, mimo przyłączenia do Krakowa dwu jego części w różnych okresach. Podobnie postąpiono w wypadku Zbydniowic.

Pomimo przeobrażeń w ostatnim półwieczu, tj. po likwidacji podziału miasta na dzielnice katastralne, w większości wypadków te samodzielne niegdyś organizmy osadnicze zachowały swój podstawowy rdzeń urbanistyczny, względnie ruralistyczny. Za przykład mogą posłużyć nie tylko Śródmieście i Wawel oraz wspomniane dawne miasta: Kazimierz, Kleparz czy Podgórze, lecz także niektóre miejscowości silnie zurbanizowane jeszcze przed przyłączeniem do Krakowa i zachowujące swój małomiasteczkowy charakter, z rynkiem i regularnym układem ulic, jak Borek Fałęcki, Dębniki, czy Łagiewniki.

⁴ Podstawowy rdzeń ruralistyczny tych miejscowości pozostaje nadal na terenie gminy Zielonki.

⁵ Zasadnicze części Libertowa i Lusiny położone są na terenie gminy Mogilany, natomiast pozostała część Zbydniowic – na terenie gminy Świątniki Górne.

⁶ Obydwie miejscowości zostały przyłączone do Krakowa z gminy Kocmyrzów-Luborzyca (powiat krakowski).

⁷ Por. *Atlas miasta Krakowa*, Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych, Warszawa–Wrocław, 1988, s. 8.

Rys. 2. Jednostki katastralne miasta Krakowa według stanu z 15.01.2008 r.: 1 = granice administracyjne miasta, 2 = granice jednostek katastralnych, 3 = granice zachodniej i wschodniej części Bieżanowa (granica Krakowa przed 1973 r.), 4 = rzeka Wisła, 5 = były dzielnice katastralne: I–VIII – tworzące Kraków przed 1910 r. (I = Śródmieście, II = Wawel, III = Nowy Świat, IV = Piasek, V = Kleparz, VI = Wesoła, VII = Stradom, VIII = Kazimierz), IX–XXII – przyłączone do miasta w latach 1910–1915 (IX = Ludwinów, X = Zakrzówek, XI = Dębniki, XII = Półwieś Zwierzynieckie, XIII = Zwierzyniec, XIV = Czarna Wieś, XV = Nowa Wieś, XVI = Łobzów, XVII = Krowodrza, XVIII = Warszawskie, XIX = Grzegórzki, XX = Dąbie, XXI = Płaszów, XXII = Podgórze), XXIII–LII – przyłączone w 1941 r. (XXIII = Łagiewniki, XXIV = Jugowice I i II, XXV = Borek Fałęcki, XXVI = Kobierzyn, XXVII = Skotniki, XXVIII = Pychowice, XXIX = Bodzów, XXX = Kostrze, XXXI = Przegorzały, XXXII = Bielany, XXXIII = Wola Justowska, XXXIV = Chełm, XXXV = Bronowice Małe, XXXVI = Bronowice Wielkie, XXXVII = Tonie, XXXVIII = Prądnik Biały, XXXIX = Witkowice, XL = Górka Narodowa, XLI = Prądnik Czerwony, XLII = Olsza, XLIII = Rakowice, XLIV = Czyżyny, XLV = Łęg, XLVI = Rybitwy, XLVII = Bieżanów (część zachodnia), XLVIII = Rżąka, XLIX = Prokocim, L = Wola Duchacka, LI = Piaski Wielkie, LII = Kurdwanów), LIII–LXIV – przyłączone w 1951 r. (LIII = Mogiła, LIV = Bieńczyce, LV = Mistrzejowice, LVI = Zesławice, LVII = Kantorowice, LVIII = Krzesławice, LIX = Grębałów, LX = Lubocza, LXI = Wadów, LXII = Pleszów, LXIII = Ruszcza, LXIV = Branice), 6 = miejscowości lub ich części przyłączone do Krakowa w 1973 r. i w 1986 r., po zniesieniu podziału administracyjnego na dzielnice katastralne (1 = Batowice, 2 = Bieżanów – część wschodnia, 3 = Dziekanowice Krak.^a, 4 = Kosocice, 5 = Kościelniki, 6 = Libertów Krak.^a, 7 = Lusina Krak.^a, 8 = Łuczanowice, 9 = Mydlniki, 10 = Olszanica, 11 = Opatkowice, 12 = Przewóz, 13 = Przylasek Rusiecki, 14 = Przylasek Wyciąski, 15 =

Rajsko, 16 = Sidzina, 17 = Soboniewice, 18 = Swoszowice, 19 = Tyniec, 20 = Węgrzce Krak.^a, 21 = Węgrzynowice, 22 = Wolica, 23 = Wróblowice, 24 = Wrózenie, 25 = Wyciąże, 26 = Zbydniowice Krak.^a).

^a Dziekanowice Krak., Libertów Krak., Lusina Krak., Węgrzce Krak., Zbydniowice Krak., = fragmenty wsi, przyłączone do Krakowa w 1973 r. Zasadnicze ich części położone są nadal poza Krakowem, w powiecie krakowskim ziemskim.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Bromek, *Rozwój miasta*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, Kraków 1969, t. 1: *Studia geograficzne rozwoju i gospodarki miasta Krakowa*, s. 20–60.

Odrębny genetycznie charakter zachowały zaś dzielnice o zabudowie typowo wiejskiej, na obrzeżu których powstała podstawowa tkanka urbanistyczna dzielnicy – Nowa Huta i kombinatu metalurgicznego: Bieńczyce, Branice, Czyżyny, Krzesławice, Lubocza, Mogiła, Pleszów i Wadów. Te dawne, samodzielne wsie, zaliczane współcześnie do jednostek katastralnych, dzielą się na dwie części: miejską, stanowiącą organiczną całość wspomnianej już zwartej strukturalnie nowohuckiej dzielnicy mieszkaniowej, względnie kombinatu metalurgicznego, oraz wiejską, nieprzebudowaną z racji istnienia na znacznym jej obszarze strefy ochronnej huty, zniesionej w 2005 r.⁸ Tym różnicom urbanistycznym towarzyszą również różnice socjologiczne.

Wyjątkowy charakter mają dzielnice katastralne: I Śródmieście i II Wawel, stanowiące najstarszą część Krakowa. Zachowany został tutaj średniowieczny układ ulic, działek i bloków urbanistycznych. Terytorium to oddzielone jest od reszty miasta pierścieniem Plant, powstałych w miejsce wyburzonych z początkiem XIX w. murów miejskich. Ten układ średniowieczny z biegiem czasu uległ dogęszczeniu, mimo ustawicznego poszerzania granic miasta, co sprawiło, że współcześnie jest to już obszar dość szczelnie zabudowany. Niemniej jednak jego odrębność pod każdym względem (historycznym, geograficznym, ekonomicznym, urbanistycznym, planistycznym) jest wyraźnie widoczna. Obydwie te jednostki katastralne stanowią „wizytówkę” całego miasta.

Najstarsze dzielnice Krakowa (dzielnice katastralne III–VIII – rys. 1) uległy w większości całkowitemu przeobrażeniu (zwłaszcza na przełomie XIX i XX w.), kiedy to powstała na ich obszarze zwarta zabudowa wielorodzinna o charakterze czynszowym. Po rozszerzeniu granic miasta, począwszy od 1909–1915 r., zabudowę tę zaczęto uzupełniać różnymi obiektami o charakterze głównie niemieszkalnym. Granice pomiędzy tymi jednostkami są jednak dobrze widoczne w terenie i przeważnie mają charakter bardziej administracyjny niż fizjonomiczny. Dotyczy to także odrębnych niegdyś miast: Kazimierza i Kleparza, gdzie granicami są przeważnie ulice i linie kolejowe. Wyraźną granicę stanowi także Wisła, której przebieg wpłynął na korektę granic wielu jednostek katastralnych

⁸ *Uciążliwa, bez strefy*, „Dziennik Polski” 2005, nr 248 (18 650), s. III (Kronika Krakowska).

nad nią położonych. Dobry przykład stanowi VII dzielnica katastralna Krakowa – Stradom, odgraniczona od sąsiednich jednostek katastralnych ulicami Dietła (od S i SE), Starowiślną (od NE), Westerplatte (od N) i Bernardyńską (od NW) oraz Wisłą (od SW). Tylko pojedyncze obiekty o znaczeniu już historycznym świadczą o odrębności genetycznej tego niegdyś przedmieścia położonego pomiędzy Krakowem i Kazimierzem. Obrzeża Stradomia jednak pod względem fizjonomicznym uległy scaleniu z tkanką urbanistyczną sąsiednich dzielnic, co jest konsekwencją rozwoju Krakowa, zwłaszcza na przełomie XIX i XX w.

Przyłączone później do Krakowa jednostki katastralne w większości dzielą się na dwie części. Część pierwszą – tworzy ich dawny rdzeń. Odznacza się ona współcześnie zróżnicowaną zabudową, w obrębie której często jeszcze przeważa, a nawet dominuje zabudowa podmiejska. Druga część – peryferyjna, obejmuje przeważnie obszary pograniczne z sąsiednimi jednostkami katastralnymi. Tworzą ją obecnie nowe zespoły osiedli mieszkaniowych, tereny przemysłowo-składowe, komunikacyjne, handlowo-usługowe, powstałe w miejsce nieistniejących lub śladowo tylko zachowanych użytków rolnych (najczęściej gruntów ornych). Wskutek realizacji tych inwestycji, wyraźne niegdyś w terenie granice pomiędzy najbliższymi jednostkami katastralnymi uległy zatarciu. Za przykład posłużyć mogą: Rakowice, Prądnik Biały i Prokocim.

Bardziej peryferyjnie usytuowane jednostki katastralne, z reguły przyłączone do Krakowa dopiero w 1973 r., składają się także z dwóch części: z historycznego jądra, z biegiem czasu przeobrażanego i uzupełnianego nową zabudową, zarówno jednorodziną, a w ostatnich latach także wielorodziną, i z części rolniczej, nieprzeobrażonej jeszcze całkowicie, chociaż szybko zmniejszającej się. Za przykład posłużyć mogą: Bielany, Kościelniki, Mydlniki, Olszanica, Przylasek Rusiecki, Przylasek Wyciąski, Wolica, Wyciąże i inne jednostki, zwłaszcza te położone we wschodniej części Krakowa. Można tam jeszcze zetknąć się z zabudową zagrodową.

Na terenie niektórych jednostek katastralnych są jeszcze tereny niezabudowane, mimo nasilających się procesów urbanizacyjnych. Wynika to z ich funkcji pełnionych w strukturze przestrzennej miasta (najczęściej ochronnych), wyznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego, względnie przez studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego. Za przykład posłużyć może Las Wolski podlegający ochronie nie tylko z racji swej funkcji leśnego parku miejskiego, lecz także będący fragmentem Bielańsko-Tynieckiego Parku Krajobrazowego (części zespołu Jurajskich Parków Krajobrazowych). Dlatego jednostki katastralne, na obszarze których znajduje się ten kompleks leśny, składają się z co najmniej z 2 części: z historycznej zabudowy, uzupełnionej nowszymi obiektami (głównie mieszkaniowo-usługowymi) i z terenów leśnych. Za przykład posłużyć mogą Przegorzały i Wola Justowska.

Specyficzny charakter ma Półwie Zwierzynieckie, tj. Błonia (dawne łąki i pastwiska położone nad Rudawą, współcześnie stanowiące obszar krajobrazu chronionego) i część zabudowana (głównie zabudowa mieszkaniowa jedno- i wielorodzinna).

3. Jednostki katastralne jako przedmiot badań

Jednostki katastralne, wchodzące w skład miasta Krakowa, ze względu na wspomnianą spójność genetyczną od dawna stanowiły przedmiot badań różnych dziedzin nauki, między innymi geodezji, geografii, historii, planowania przestrzennego, urbanistyki. Badania te obejmowały pojedyncze jednostki lub odnosiły się do większego rejonu, w skład którego tego typu jednostki wchodziły. Najczęściej dotyczyło to Krakowa w danych granicach administracyjnych.

W pierwszej grupie można wymienić prace poświęcone przede wszystkim centralnym, najstarszym dzielnicom Krakowa. Na pierwszym miejscu należy wymienić historyczne jądro Krakowa – była dzielnicą katastralną Śródmieście. Oprócz prac monograficznych Z. Górki⁹, wyróżnić można prace poświęcone problematyce użytkowania ziemi przestrzeni miejskiej tej centralnej części miasta¹⁰, przestrzennym aspektem funkcjonowania handlu detalicznego¹¹, układom komunikacyjnym¹², względnie innym zagadnieniom z zakresu gospodarki przestrzen-

⁹ Z. Górka, *Monografia geograficzno-ekonomiczna I dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Śródmieście*, IG UJ, Kraków 1973, praca doktorska, maszynopis; Z. Górka, *Przemiany funkcjonalne krakowskiej dzielnicy staromiejskiej w okresie transformacji [w:] Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, red. J. Słodczyk, Opole 2002, s. 20–35; Z. Górka, *Krakowska dzielnica staromiejska w dobie społeczno-ekonomicznych przemian Polski na przełomie XX i XXI wieku: Użytkowanie ziemi i funkcje*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 2004.

¹⁰ Z. Górka, *Użytkowanie ziemi w I dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Śródmieście*, Zeszyty Naukowe UJ, nr 379, „Prace Geograficzne”, z. 38, Prace Instytutu Geograficznego UJ, Kraków 1974, z. 60, s. 67–94; B. Luchter, *Zmiany użytkowania ziemi w Krakowie w latach 1983–1992, na przykładzie centralnej części miasta – byłej I dzielnicy katastralnej – Śródmieście*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 422, Kraków 1994, s. 181–194; B. Luchter, *Zmiany w zagospodarowaniu centralnej części Krakowa w okresie transformacji (ze szczególnym uwzględnieniem lat 1992–1995)*, Zeszyty Naukowe, AE w Krakowie, nr 483, Kraków 1997, s. 121–134; M. Nowakowska, *Zmiany użytkowania ziemi w dzielnicy Śródmieście w Krakowie w obrębie Plant w okresie 1970–1990*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków 1991, praca magisterska, niepublikowana.

¹¹ J. Ciuła, *Główne ulice handlowe Starego Miasta w Krakowie*, praca magisterska, Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków 1992, maszynopis; Z. Górka, *Koncentracja handlu detalicznego Krakowa w dzielnicy staromiejskiej – Śródmieście*, Folia Geographica, ser. Geographica-Oeconomica, 1973, t. 6, s. 61–75.

¹² K. Bieda, *Użytkowanie przestrzeni ulicznej Śródmieścia Krakowa jako problem rewaloryzacji*, Teki Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków 1983, t. 17, s. 66–84.

nej¹³. Oprócz Śródmieścia badaniami objęto większość byłych dzielnic katastralnych III–VIII: Nowy Świat¹⁴, Piasek¹⁵, Kleparz¹⁶, Stradom¹⁷, Kazimierz¹⁸.

Wykonano również wiele prac poświęconym jednostkom katastralnym przyłączonym do Krakowa w latach 1909–1915: Czarnej Wsi¹⁹, Grzegórzkom²⁰, Łobzowowi²¹, Nowej Wsi²², Podgórze²³, a także przyłączonym do Krakowa później

¹³ E. Pazder-Cichy, *Wybrane aspekty środowiska przyrodniczego na przykładzie Śródmieścia Krakowa*, Teza Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków 1995, t. 27, s. 77–84; E. Pazder-Cichy, *Struktura wizualna śródmieścia – przykład Krakowa*, Teza Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków 1996, t. 28, s. 197–200.

¹⁴ R. Mydel, *Przemiany użytkowania przestrzeni miejskiej w III dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Nowy Świat*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, 1974, t. 7, s. 57–85.

¹⁵ W. Smoleński, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej w IV dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Piasek*, Instytut Geografii UJ, Kraków 1976, praca magisterska, niepublikowana.

¹⁶ B. Blama, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej w V dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Kleparz*, Instytut Geografii UJ, Kraków 1976, praca magisterska, niepublikowana.

¹⁷ B. Zborowska, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej w VII dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Stradomiu*, Instytut Geografii UJ, Kraków 1974, praca magisterska, niepublikowana.

¹⁸ K. Bąkowski, *Historia miasta Kazimierza pod Krakowem do XVI w.*, Kraków 1903; W. Konieczna, *Początki Kazimierza (do 1419 r.)* [w:] *Studia nad przedmieściami Krakowa*, Biblioteka Krakowska, nr 94, Druk W.L. Anczyca i Spółki, Kraków 1938, s. 7–90; S. Kutrzeba, *Ludność i majątek Kazimierza w końcu XIV stulecia*, Rocznik Krakowski, nr 3, Kraków 1900; B. Luchter, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej VIII dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Kazimierz*, Folia Geographica, Series Geographica-Oeconomica, 1977, t. 10, s. 77–92; M.A. Murzyn, *Kazimierz – środkowoeuropejskie doświadczenie rewitalizacji*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2006; J. Więclaw, *Zmiany funkcji dzielnicy Kazimierz w świetle współczesnych przekształceń społeczno-gospodarczych*, Folia Geographica, ser. Geographica-Oeconomica, 1996–1997, t. 29–30, s. 125–146.

¹⁹ R. Mydel, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej w XIV dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Czarna Wieś*, Folia Geographica, ser. Geographica-Oeconomica, 1971, t. 4, s. 137–166.

²⁰ M. Sobczyński, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej w XIX dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Grzegórzki*, Instytut Geografii UJ, Kraków 1976, praca magisterska, niepublikowana.

²¹ E. Środoń, *Użytkowanie przestrzeni miejskiej w Łobzowie – XVI dzielnicy katastralnej miasta Krakowa*, Folia Geographica, ser. Geographica-Oeconomica, 1974, t. 7, s. 87–106.

²² D. Malinowska, *Użytkowanie ziemi w XV dz. katastralnej miasta Krakowa – Nowa Wieś*, Folia Geographica, ser. Geographica-Oeconomica, 1971, t. 4, s. 167–186.

²³ F. Bardel, *Miasto Podgórze, jego powstanie i pierwszych 50 lat istnienia*, Kraków 1901; A. Czyż, B. Lachendrowicz, *Przemiany użytkowania przestrzeni miejskiej w centrum starego Podgórze*, AR, Kraków 2000, praca magisterska, niepublikowana; R. Dusza, *Przemiany użytkowania ziemi w Podgórzu na podstawie opracowań kartograficznych*, AR, Kraków 1998, praca magisterska, niepublikowana; A. Dziedziak, I. Olewińska, *Analiza stanu własności nieruchomości w centrum starego Podgórze*, AR, Kraków 2000, praca magisterska, niepublikowana; B. Luchter, *Wpływ transformacji gospodarczej na zmiany użytkowania ziemi w strefie zewnętrznej Krakowa (na przykładzie byłej dzielnicy katastralnej Podgórze)*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 617, Kraków 2003, s. 177–191; J. Małecki, *Jeszcze o początkach Podgórze i jego nazwie*, Rocznik Krakowski, Kraków 1978, t. 49; *Podgórze w dziejach wielkiego Krakowa*, Materiały Sesji Nauko-

(tj. w latach 1941 i 1951): Bieżanowowi²⁴, Bronowicom Małym²⁵, Bronowicom Wielkim²⁶, Kurdwanowowi²⁷, Mogile²⁸, Prądnikowi Białemu oraz Prądnikowi Czerwonemu²⁹, Rybitwom³⁰, Woli Duchackiej³¹ i in. Stosunkowo najmniej miejsca poświęcono zaś w tych badaniach najmłodszym jednostkom katastralnym, tj. przyłączonym do Krakowa w latach 1973 i 1986.

Badania geograficzne poświęcono głównie problematyce użytkowania ziemi przestrzeni miejskiej, przeważnie w ujęciu dynamicznym. Szczegółową analizę przeprowadzono jednak dla jednego okresu czasowego, tj. momentu, w którym dana praca powstawała. Prace zrealizowane w Instytucie Geografii UJ (obecnym Instytucie Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ) związane były z wykonaniem szczegółowego zdjęcia użytkowania ziemi w skali 1 : 1000, a więc nawiązującej do współcześnie obowiązującej skali map ewidencji gruntów. Podobnie użytkowaniu ziemi (gruntów) poświęcone były prace z zakresu geodezji rolnej, prowadzone z reguły w Katedrze Geodezyjnego Urządzenia Terenów Wiejskich Akademii Rolniczej w Krakowie.

wej odbytej 17 kwietnia 1999 r., *Kraków w dziejach narodu*, red. J. Małecki, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Kraków 2000, nr 19; W. Przegon, *Potencjał ekonomiczny i demograficzny miasta Podgórze*, AR, Zeszyty Naukowe nr 366, Kraków 2000, Seria: Geodezja, z. 19, s. 153–167; *Wolne Królewskie Miasto Podgórze, Płaszów, Rybitwy, Przewóz: zarys przemian historycznych*, red. J. Żółciak, Nakładem Rady Dzielicy XIII, Kraków 1996, s. 43–174 i nast.

²⁴ A. Maksymowicz, *Bieżanów – miasto czy wieś?*, TeKa Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków 1998, t. 30, s. 13–24.

²⁵ R. Mydel, *Użytkowanie przestrzeni północnej części XXXV dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Bronowice Małe*, Zeszyty Naukowe UJ, z. 396, Prace Geograficzne, z. 39, Prace Instytutu Geograficznego UJ, Warszawa–Kraków 1975, z. 61, s. 43–64; G. Praweńska-Skrzypek, *Użytkowanie przestrzeni południowej części XXXV dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Bronowice Małe*, Zeszyty Naukowe UJ, z. 396, Prace Geograficzne, z. 39, Prace Instytutu Geograficznego UJ, Warszawa–Kraków 1975, z. 61, s. 65–86.

²⁶ B. Luchter, *Główne kierunki przemian użytkowania ziemi w strefie podmiejskiej Krakowa w latach 1983–2000 (na przykładzie Bronowic Wielkich)*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 588, Kraków 2002, s. 129–141.

²⁷ D. Żak, *Przemiany użytkowania gruntów w osiedlu mieszkaniowym Kurdwanów*, AR, Kraków 1986, praca magisterska, niepublikowana.

²⁸ E. Kuryło, M. Sechorz, *Gospodarka ziemią Cystersów na terenie dawnej wsi Mogiła (dzielnica Kraków–Nowa Huta)*, AR, Kraków 2000, praca magisterska, niepublikowana.

²⁹ M. Tobiasz, *Rozwój przestrzenny Prądnika Białego i Czerwonego*, Politechnika Krakowska, Zeszyty Naukowe, nr 13, Architektura, Kraków 1965, z. 14, s. 16–29.

³⁰ M. Nowakowski, *Użytkowanie ziemi w XLVI dzielnicy katastralnej miasta Krakowa – Rybitwy*, UJ, Zeszyty Naukowe, z. 480, Prace Geograficzne, Kraków 1977, z. 44, Prace Instytutu Geograficznego UJ, z. 66, s. 169–188.

³¹ B. Luchter, *Charakterystyczne cechy przemian użytkowania ziemi w strefie przejściowej Krakowa w latach 1983–1994*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 470, Kraków 1996, s. 173–188.

Prace historyczne obejmowały swym zasięgiem przestrzennym albo całą jednostkę katastralną, albo też koncentrowały się na wybranych jej obiektach (najczęściej zabytkach). Poszczególnym, różnym obiektom poświęcone były również prace z zakresu historii sztuki, czy architektury³², a także botaniki i ochrony środowiska przyrodniczego³³. Opracowania o charakterze urbanistycznym czy z zakresu planowania przestrzennego obejmowały swym zasięgiem również całe jednostki katastralne³⁴.

Drugą grupę stanowią opracowania poświęcone ogólnej strukturze Krakowa, analizowane w układzie wspomnianych jednostek katastralnych. Zróżnicowane pod względem zagospodarowania przestrzennego (w tym również użytkowania ziemi) jednostki te pozwoliły na wyznaczenie w mieście stref funkcjonalno-przestrzennych (w tym stref użytkowania ziemi) dzięki przyjętym różnym cechom diagnostycznym. Badania tego rodzaju przeprowadzili: K. Bromek, R. Mydel, a także autor niniejszego opracowania³⁵.

Dzięki porównywalności w ujęciu retrospektywnym można było ocenić przemiany użytkowania ziemi w ujęciu dynamicznym. Z biegiem jednak czasu, w związku z prowadzeniem oficjalnych statystyk w układzie jednostek spisowych (obrubów ewidencyjnych, przyjętych przez urzędy geodezyjne czy jednostek urbanistycznych – uwzględnianych przez instytucje planistyczno-urbanistyczne) prowadzenie tego typu badań stało się uciążliwe, gdyż wymagało przeliczeń w układzie jednostek katastralnych.

4. Znaczenie jednostek katastralnych w badaniach współczesnych i przyszłych przemian struktury użytkowania ziemi w Krakowie

Przemiany struktury użytkowania ziemi w Krakowie w dynamicznym ujęciu ilościowym można prześledzić, posługując się jednostkami katastralnymi. Dzięki zachowanym materiałom i źródłom kartograficznym oraz zestawieniom statystycznym, a także opracowaniom tego typu, operacja taka jest możliwa dla

³² J. Bogdanowski, *Królewski ogród na Łobzowie*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków 1993–1994, t. 26, s. 71–84; A. Bojeś, *Salwator i jego zagadnienia konserwatorskie*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, Kraków 1995, t. 27, s. 7–19.

³³ Z. Bednarz, E. Feliksik, *Ginące stanowisko kosańca syberyjskiego i pełnika europejskiego w Sidzinie koło Krakowa*, „Chrońmy Przyrodę Ojczyzną” 1970, R. 26, z. 6, s. 34–36; Z. Denisiuk, J. Korzeniak, R. Plecha, *Godne ochrony łąki w Opatkowicach pod Krakowem*, „Chrońmy Przyrodę Ojczyzną” 1995, R. 51, z. 4, s. 30–35.

³⁴ Por. E. Cichy-Pazder, *Wybrane...*, E. Cichy-Pazder, *Struktura...*

³⁵ Por. K. Bromek, *Użytkowanie ziemi w Krakowie...*; R. Mydel, *Rozwój struktury przestrzennej miasta Krakowa*, Ossolineum, Wrocław 1979; B. Luchter, *Przestrzenne związki użytkowania ziemi w Krakowie*, „Dokumentacja Geograficzna” 1990, z. 2–3.

okresu od połowy XIX w. do czasów współczesnych, czyli: 1848–1950–1983 r.³⁶ Dane dla 1848 r. pochodzą z zestawień struktury użytkowania ziemi, względnie pomiarów dokonanych na mapach katastralnych, stanowiących część składową Katastru Galicyjskiego³⁷. Dane dla 1950 r. uzyskane zostały z pomiarów przeprowadzonych na mapie gospodarczej „Użycie powierzchni ziemi”, opracowanej w skali 1 : 10 000 dla terytorium odpowiadającemu Krakowowi – w jego współczesnych granicach administracyjnych³⁸.

Dane dla 1983 r. można zaczerpnąć z zestawień statystycznych opracowanych na podstawie materiałów zgromadzonych drogą badań terenowych dla Krakowa w ówczesnych jego granicach administracyjnych. W wyniku korekty podziału administracyjnego w 1986 r. dane te uzupełniono, w okresie późniejszym dla nowo przyłączonych wsi: Węgrzynowic i Wróżeńic oraz części Zbydniowic³⁹. Najnowsze dane można uzyskać (o czym wcześniej wspomniano) bądź to drogą badań terenowych, bądź przeliczeń danych statystycznych zebranych w Wydziale Geodezji Urzędu Miasta Krakowa, co pozwala uzyskać porównywalność w okresie prawie 160 lat (1848–2008).

Dość uogólnione dane można uzyskać także z innych źródeł statystycznych dla lat: 1870, 1900, 1910, 1921, 1931, 1960. Dotyczą one przeważnie wybranych jednostek katastralnych. W wypadku spisów sporządzonych dla lat: 1870, 1900, 1931, uwzględniono w nich informacje dla jednostek katastralnych znajdujących się poza granicami Krakowa, w danym okresie spisowym⁴⁰. Kraków przeważnie traktowany był łącznie, bez wyszczególniania wchodzących w jego skład dziel-

³⁶ Zestawienia użytkowania ziemi dla tych trzech okresów znajdują się do wglądu w Zakładzie Geografii Ekonomicznej Katedry Gospodarki Regionalnej Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

³⁷ B. Luchter, *Użytkowanie ziemi w Krakowie w świetle planu katastralnego z I połowy XIX w.*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 251, Kraków 1987, s. 141–156.

³⁸ B. Luchter, *Wykorzystanie mapy gospodarczej „Użycie powierzchni ziemi” w gospodarce gruntami (na przykładzie Krakowa)* [w:] *Problemy gospodarki regionalnej*, księga jubileuszowa dla uczczenia 70. rocznicy urodzin Profesora Antoniego Fajferka, AE w Krakowie, Kraków 1997, s. 149–161, B. Luchter, *Użytkowanie ziemi w Krakowie w świetle mapy gospodarczej „Użycie powierzchni ziemi” z 1950 r.*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 527, Kraków 1999, s. 109–123.

³⁹ B. Luchter, *Bilans użytkowania ziemi w mieście Krakowie (stan 31 XII 1983 r.)*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 326, Kraków 1990, s. 91–101; B. Luchter, *Proces przemian użytków rolnych w Krakowie*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 367, Kraków 1992, s. 59–76.

⁴⁰ Dane dla 1870 r. pochodzą z pracy: K. Orzechowski-Oksza, *Przewodnik statystyczno-topograficzny obejmujący wszystkie miejscowości w przysiółkami w Królestwie Galicyi i W. X. Krakowskiem i X. Bukowinie*, Kraków 1872; dane dla 1900 r. zawarte są w *Skorowidzu Gminnym Galicyi opracowanym na podstawie wyników spisu ludności z dn. 31 XII 1900*, C.K. Centralna Komisja Statystyczna, Wiedeń 1907; dane dla 1931 r. znaleźć można w publikacji: *Skorowidz Gmin Rzeczypospolitej Polskiej: Ludność i budynki: na podstawie tymczasowych wyników II powszechnego Spisu Ludności z dnia 9 XII 1931 r. oraz powierzchnia ogólna i użytki rolne*, cz. III

nic katastralnych. Dane dla lat 1910 i 1921 zestawione zostały według dzielnic katastralnych wchodzących w skład Krakowa z 1921 r., a więc 22 jednostek katastralnych⁴¹. Dane dla 1960 r. pochodzą z cytowanej pracy K. Bromka. Są one uniwersalne, dlatego autor przedstawił wykazy użytkowania ziemi zarówno dla ówczesnych jednostek katastralnych wchodzących w skład Krakowa w granicach z 1960 r. (a więc o powierzchni około 230 km²), jak i niektórych jednostek katastralnych stanowiących ówczesnie samodzielne wsie, położonych na terenie powiatu krakowskiego, a obecnie leżące w granicach Krakowa. Powyższe dane nie są jednak kompletne i można je wykorzystać tylko w odniesieniu do niektórych jednostek katastralnych wchodzących w skład współczesnego miasta.

Jednostki katastralne jako odrębne niegdyś jednostki osadnicze stanowią w dalszym ciągu podstawę badań struktury przestrzennej Krakowa, w tym struktury użytkowania ziemi. Historyczne już w większości wypadków dane pozwalają na ocenę procesu przemian w długim okresie, sięgającym, o czym wcześniej wspomniano, 160 lat wstecz. Za przykład posłużyć może była XXII dzielnica katastralna, i samodzielne w latach 1784–1915 miasto – Podgórze, dla którego proces przemian użytkowania ziemi – można prześledzić dla czterech okresów: 1848–1950–1983–2001. Dane dla 2001 r. pochodzą z aktualizujących badań przeprowadzonych przez autora niniejszego artykułu na terenie tej odrębnej niegdyś genetycznie jednostki osadniczej⁴² (tabela 1).

Zaprezentowane w tabeli dane obrazują przemiany użytkowania ziemi według pierwszego stopnia szczegółowości podziału użytków (na tzw. kategorie). Proces ten można prześledzić także na podstawie wyróżnionych szczegółowo użytków – w podziale drugiego stopnia (na tzw. grupy) oraz trzeciego i czwartego stopnia – na formy użytkowania ziemi. Nie wszystkie formy, grupy, a nawet kategorie użytków można porównać, co wynikało przede wszystkim z różnic klasyfikacyjnych przyjętych w zestawieniach statystycznych, względnie na mapach stanowiących podstawę ich opracowania (tj. mapach katastralnych z I poł. XIX w. czy

Województwa Południowe, GUS Warszawa 1933 oraz *Użytkowanie gruntów w Polsce w 1931 r.*, Statystyka Polski, Warszawa 1933, ser. 8, 10.

⁴¹ Dane dla 1910 i 1921 r. zawarte są w pozycji: *Ogólne wyniki spisu ludności, domów, budynków i zwierząt domowych w Krakowie z 30 IX 1921 r.*, Biuro Statystyczne Miasta Krakowa, Kraków 1924.

⁴² Spośród 90 jednostek katastralnych wchodzących w skład współczesnego terytorium Krakowa najnowsze badania aktualizujące, dotyczące procesu przemian struktury użytkowania ziemi, przeprowadzone zostały przez autora w 2001 r. – właśnie na terenie Podgórza (stąd wybór tej jednostki jako przykładowej). Ze względu na czaso- i pracochłonność tego typu badań jest niemożliwe przeprowadzenie ich przez jedną osobę w tym samym okresie. Dlatego też badania dla innych jednostek katastralnych przeprowadzone zostały wcześniej – np. w 2000 r. – dla Bronowic Wielkich (por. B. Luchter, *Główne kierunki...*). Przykładowo dla Śródmieścia najnowsze badania wykonane przez autora pochodzą z 1995 r., a przez Z. Górkę – z 1999 r. (por. K. Górka, *Krakowska...*).

Tabela 1. Przemiany struktury użytkowania ziemi na terenie Podgórza, byłej XXII dzielnicy katastralnej miasta Krakowa

Użytki	Udział w powierzchni ogólnej (w %)			
	1848	1950	1983	2001
Tereny zielone	87,22	48,00	35,14	32,51
Użytki techniczne	7,68	46,05	56,54	57,11
Tereny specjalne		1,14	0,81	0,76
Wody	3,43	2,89	3,49	3,36
Nieużytki	1,67	1,92	4,02	6,26
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

mapie gospodarczej „Użycie powierzchni ziemi” z 1950 r.). Niemniej jednak śledząc nawet tak ogólne dane, jak choćby te zawarte w tabeli 1, można wyciągnąć dość konkretne wnioski o istotnych przeobrażeniach zachodzących w tej części miasta. Znamienne jest to, iż Podgórze, mimo że funkcjonowało jako miasto od 1784 r., składało się w II połowie XIX w. w ponad 87% powierzchni z terenów zielonych, a zaledwie w 8% z charakterystycznych dla miast użytków technicznych. W następnych ponad 150 latach (1848–2001) znacznie wzrósł jednak ich udział (a zwłaszcza terenów zabudowy, terenów komunikacyjnych), natomiast zmalał udział użytków rolnych (co pozwalają stwierdzić bardziej szczegółowe już klasyfikacje, w podziale drugiego stopnia na grupy użytków – z 87% do zaledwie ponad 4%). Wzrost udziału powierzchni nieużytków można wytłumaczyć procesami urbanizacyjnymi, a w ostatnich latach także restrukturyzacją gospodarki. Podobny wniosek można wysunąć pod adresem malejącego udziału powierzchni zajmowanej przez tereny specjalne (użytkowane przez wojsko i inne instytucje o wyjątkowym przeznaczeniu). Na uwagę zasługuje stały odsetek powierzchni wód (zarówno stojących, jak i płynących) w tak długim okresie, co jednak nie dotyczy terytorium całego Krakowa, gdzie procesy urbanizacyjne przyczyniły się do istotnej korekty i modyfikacji sieci rzecznej i zbiorników wodnych.

Jak już wspomniano, badania porównawcze procesu przemian struktury użytkowania ziemi w Krakowie stosunkowo najłatwiej przeprowadzić jest w odniesieniu do jednostek katastralnych, gdyż są one stosunkowo niewielkie i w analizie retrospektywnej wymagają na ogół niewielkich przeliczeń. Jednostki katastralne można porównywać w okresie 160 lat, podczas gdy inne, zbliżone pod względem wielkości jednostki (np. obręby ewidencyjne) można porównywać tylko w ostatnich kilkunastu latach⁴³.

⁴³ Por. B. Luchter, *Wykorzystanie podziału na były dzielnice administracyjne w badaniach przemian użytkowania ziemi w Krakowie*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie, nr 693, Kraków 2006, s. 188–202.

5. Zakończenie

Badania procesu przemian struktury użytkowania ziemi z uwzględnieniem jednostek katastralnych, mimo konieczności przeliczeń, prowadzenia pomiarów na mapach, a także badań terenowych, będą miały w przyszłości nadal istotne znaczenie. Wprawdzie ponad 50 lat temu zrezygnowano z podziału miasta na dzielnice katastralne, ale w ostatnim okresie rola tego typu jednostek przestrzennych istotnie wzrosła z racji wzrostu znaczenia samorządów lokalnych. Świadczą o tym decyzje zapadające na szczeblu obecnych 18 dzielnic samorządowych (rad tych dzielnic), zasadniczo rzutujące na ład przestrzenny w mieście. Jednostki katastralne widoczne są także w planowaniu przestrzennym. W świetle obowiązujących przepisów prawnych, a zwłaszcza ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, podstawowe znaczenie mają miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego o charakterze dawnych miejscowych planów szczegółowych⁴⁴, opracowywane dla obszarów zbliżonych pod względem powierzchni do tego typu jednostek⁴⁵. Duże znaczenie ma także podkreślenie odrębności genetycznej tych jednostek i przywracanie historycznych nazw obiektom lub zespołom położonym na ich obszarze. Za przykład posłużyć może osiedle mieszkaniowe położone w zachodniej części Krakowa, noszące pierwotnie nazwę osiedla Widok. W następstwie wzrostu znaczenia samorządności lokalnej zmieniono dwukrotnie nazwę, początkowo na osiedle Bronowice Nowe, a ostatnio – zgodnie z nazwą dawnej XXXV dzielnicy katastralnej miasta Krakowa, na terenie której zostało zlokalizowane – osiedle Bronowice Małe. Inny przykład stanowić może wysunięta w kierunku wschodnim Krakowa – pętla tramwajowa, której pierwotna nazwa – Cementownia Nowa Huta, wiązała się z zakładem przemysłowym, najbliżej usytuowanym. W ostatnich latach wskutek znaczącego spadku produkcji i zatrudnienia w przejętej przez tureckie przedsiębiorstwo Rumeli Cimenti cementowni zmieniono nazwę pętli – nadając jej nazwę od dawnej wsi, a późniejszej dzielnicy katastralnej Krakowa, na gruntach której znajdują się zarówno cementownia, jak i pętla – tj. Pleszów.

Budowa Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Łagiewnikach i jego konsekracja przez papieża Jana Pawła II w sierpniu 2002 r. przyczyniła się do zmiany nazwy przystanku kolejowego Kraków-Borek Fałęcki (zlokalizowanego na gruntach b. XXIII dzielnicy katastralnej Łagiewniki), na Kraków-Łagiewniki. Na tę zmianę miały wpływ przede wszystkim względy praktyczne, tj. ułatwienie

⁴⁴ Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r., Dz.U. 2003, nr 80, poz. 717, s. 5226–5245.

⁴⁵ Por. *Ogłoszenie o przystąpieniu do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru Swoszowice Południe*, „Dziennik Polski” 2007, nr 138 (19 148), s. 13 (Tygodnik Grodzki); *Plany bez rankingu*, „Dziennik Polski” 2007, nr 206 (19 216), s. I (Kronika Krakowska).

orientacji pielgrzymom z różnych stron Polski, a także z zagranicy udającym się do obiektu kultu religijnego. W przeszłości nazwa przystanku kolejowego: Kraków-Borek Fałęcki kojarzyła się z miejscowością, a od 1941 r. z XXV dzielnicą katastralną Borek Fałęcki, na terenie której usytuowano wiele zakładów przemysłowych, z największym tego typu przedsiębiorstwem, blisko którego znajdował się wspomniany przystanek kolejowy, jakim były zlikwidowane już zakłady sodowe „Solvay”.

Kolejnym przykładem może być Cmentarz Prądnik Czerwony. Początkowo zwany był on Cmentarzem Batowickim. Nazwa ta jednak nie była precyzyjna, gdyż faktycznie obiekt ten znajdował się na gruntach Prądnika Czerwonego, samodzielnej miejscowości, a od 1941 r. dzielnicy katastralnej Krakowa. W ostatnich latach nadano mu prawidłową nazwę, związaną z terenem, na którym jest on położony. Batowice to sąsiednia miejscowość, której południowy fragment przyłączono w 1973 r. do miasta (por. rys. 2).

Inne przykłady wskazują na wzrost znaczenia i przywracanie świetności symbolom stanowiącym istotny element w strukturze przestrzennej dawnych jednostek katastralnych, a właściwie wsi, w późniejszym okresie przyłączonych do Krakowa. Wymienić tu można obiekty o znaczeniu historycznym, które zostały odnowione staraniem władz samorządowych i po wielu latach oddane do ponownego użytku, jak np. Zajazd Kościuszkowski na Prądniku Białym, czy dworek Czeczów w Bieżanowie⁴⁶.

Istotną rolę w przywracaniu znaczenia w strukturze przestrzennej Krakowa, tych niegdyś samodzielnych miejscowości, posiadają też organizacje o charakterze społecznym, jak np. Towarzystwo Białoprądnickie, Towarzystwo Przyjaciół Prokocimia i in.

Oprócz pozytywnych przykładów przywracania lub nadawania nazw obiektom, nawiązujących względnie identyfikujących się z nazwą jednostek katastralnych, na terenie których obiekty te zostały zlokalizowane, można wymienić również działania często o charakterze reklamowo-propagandowym, nieliczące się z przeszłością terytorialną. Za przykład posłużyć może Galeria Kazimierz, obiekt o charakterze handlowo-usługowym, powstały na gruntach byłych zakładów mięsnych (rzeźni miejskiej) na Grzegórkach (dawna XIX dzielnica katastralna), usytuowany wprawdzie blisko wschodniej granicy Kazimierza, ale jednak poza obrębem tej historycznej dzielnicy, niegdyś samodzielnego miasta.

⁴⁶ Obiekty te zawdzięczają swoją modernizację w dużej mierze obchodom 750-lecia nadania praw miejskich Krakowowi, por. *Inwestycje na 750-lecie*, „Dziennik Polski” 2007, nr 132 (19 142), s. A (Tygodnik Grodzki).

Cadastral Units as the Basis of Research on the Structure of Land Use in the City of Cracow

The goal of the article is to assess cadastral units as spatial units for researching the structure of space, including the structure of land use in Cracow. It was on the basis of their genetic coherence that these units were recognised as a research subject. Units of this type include the once separate villages and cities that were successively attached to the oldest part of Cracow, the city centre.

